№ 62 Մարտի 4 (16) 1881 Մարտի 4 (16) № 62

ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 բուլ. կես տարվանը 6 բուլ.
Առանձին համարները 5 կոպեկով.

Թղթակցությունները դրվում են միայն խմբագրության մոտ.

Անանուն գրությունները չեմանում են ուշադրության
Редакція «Мшака».

Խմբագրատունը բաց է ամեն օրական 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տոնական օրերից)

Ձեռագրությունները չեն վերադարձվում ամեն դեպքում:

Յայտարարությունների համար վճարվում են
խրատանոցի բաժին 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ս. Էջմիածնի մասին. Նամակ Խարբերդից. Նամակ Ախալցխայից. Նորագոյն լուրեր.— ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Խոսքեր Ֆրանսիոյ. Նամակ Պերլանիայից. Արտաքին լուրեր. ԻՍԼԱՄ ԼՈՒՐԵՐ. — ՀԵՌԱԳՐԻՉՆԵՐ. — ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՍԻՆ

Էջմիածնայ վեհ. կաթողիկոսին նեղասանամբ անցի գասած գանգատները նշանակելով և նրա արարքը քննագատելով ի հարկէ մեր գարարը կը կատարեմ, որովհետև ապատ լրագրի մը պարտքն է հասարակաց օգուտ ամեն նեղասաՀՀերուն վեր գասել, միայն ազգին իրական շահն պահել և ոչ թէ շողոքորթիլ, քծնիլ և նեղասաՀՀերու առաջև ընկրկիլ։

Մենք վեհ. բարձր արքազանութեան անձը կը յարգեմք և Էջմիածնայ փառքին մէջ ցանձները չենք ուզեար, բայց չեմք ալ կրնար լռութեամբ անցնիլ այն կէտերուն նեղասանամբ, որք ընդհանուր գժգոհութեան և գանգատանաց առարկայ են և. աՀաւասիկ այդ կէտերը։

Ո՞ր են Էջմիածնայ մասից և նրից Ճըշդիւ հաշիները։ Ո՞ր և ինչ են Էջմիածնայ պարիսպներին գուրս Նորին վեհափառութեան ապգուցան գործերն ու ծառայութիւններն։ Բուն իսկ Էջմիածնայ վերաբերեալ ընդարձակ վիճակներ ինչո՞ւ անառաջնորդ կը մնան։ Երբև ընդհանրական խորհրդոյ ո՞ր են վեհափառութեան հայրագրով խնամքներն։ Սոյ կարիոցիկոսութիւնն հեռաւոյ և անմատչելի հաշանիլն ինչ կը նշանակէ։

Եթէ մեր այս հարցմանց ճշգիւ կեա առ կեա կրնան պատասխանել և բուռները կենդանի փաստերով և անհերքելի ապացոյցներով հաստատել, մենք պարտաւոր ենք միանգամ հիմա մեր գրածներն յետս կոչել և հրապարակաւ ներում խնդրել, որովհետև մենք վեհ. արքազանութեան ոչ թշնամի ենք և ոչ ալ որ և է մասնաւոր նպատակ մի ունիմք։

Եթէ ունիմք նպատակ մը, այն ալ սա է, որ ընդհանրական կարիոցիկոսն իրաք ընդհանրական կարիոցիկոս և ոչ թէ լոկ փառասէր մը սեռնել կուզեմք։ Մեր այս ջերմ փափագը խիստ հասանայն է ազգաին բարձանաց և կարծեմք չը կայ ճշմարիտ հայ մը որ այս բանին չը փափագի։

Եթէ ընդունենք որ Էջմիածնայ վեհ. կարիոցիկոսն հայոց ազգին ընդհանրական կարիոցիկոսն է, այն ատեն բնաւ իրաւունք չունեն հոգեւոր ազատութիւն և գրաքննութիւն սեռանել այն քննադատութիւններն, որք իրաց վիճակը կը բացատրեն և ազգաին գժգոհութեան և գանգատանաց պատճառները կը յայտնեն։

Վիճաբանութիւնը կը սիրեմք, մեր կարծեաց ու սխալներին հանապատ կարծիք և սխալներնիս կը յարգեմք, փասն զի կարծեաց ազատութեան բարեկամ ենք, բայց ասանց ազատաբանելու վիճաբանին ոչ կը հանդիպինք և ոչ կրնանք սիրել, որովհետև այնպիսի վիճաբանութիւն մը պատգամ, հրամանն, և կամ թելադրանք և անարգանք միայն կը պարունակէ, որք իրաւամբ գրաքանութիւն են։

Կարծեաց և սխալներն վիճաբանութիւնը փաստի գորութիւն և փաստի քննութիւն կը պահանջէ և մենք այսպիսի վիճաբանութիւն մը սիրով կընդունենք, փասն զի լուրջ վիճաբանութիւնը միայն կրնայ հասարակաց միտքը լուսաւորել, խնդրոյն վրա փաստաբանելով, պարզելով և ճշմարտութիւնն ի վիր հանելով։

(Լոյս)

ՆԱՄԱԿ ԽԱՐԲԵՐԴԻՑ

Մարտի 28-ին

Թագաւոր կայսր Ալէքսանդր II-ի սպանման լուրը շատ սիրուր տպաւորութիւն ունեցաւ անգլս բոլոր բնակիչների վրա, ինչպէս և ամեն տեղ։ Ամրոցի քաղաքը մեռաւ խոր սուգի մէջ, գարդարելով տները և խանութները սև գրոշակներով. բոլոր եկեղեցիներում հոգեհանգիստ կատարելով և երգում ընդունելով Հանգուցեալի Յաջորդ Ալէքսանդր III-ին։ Երգման հանդէսը կատարվում էր հանգարտ մի ամենայն որ, ամեն եկեղեցիներում մինչև տասնյոտ 10-ը։ Ինչ որ կը վերաբերի հայերին, նրանք ընդունեցին երգումը տասաց եկեղեցիներում, տասաց քահանայի միջնորդութեամբ, բաց որում տեղս հայերը լուծեն եկեղեցի. իսկ ներկայ գտնվող հայ քահանան տեղս լինելով տասերին տալով երգման թուղթը կարդալ տեղամ չէր կարող. լեզուն չը գիտենալու պատճառով։ Քաղաքային գուսանն ուղարկեց իր կողմից ներկայացուցիչներ որ ներկայ լինեն ի Տէր հանգուցեալ կայսրի թաղման հանդիսին։

Ամսոյս 27-ին բացվեցաւ այստեղ արտաքսման հանդէս, որտեղ տասերին տեղը բռնած է յայտնի հայապէտ Նիկոլէ Ի. Ակինդինովու Նիկոլը «Արծգանի խմբագիրը», որ գործակալի իսկ-ությամբ ներկայացրել է բնութեան այդ գեղեցիկ երեսները։ Տեսարանների ուսումնասիրութիւնը գրաւում են «Լայնայի տեսքը» Նոյն պ. Ակինդինովու. «Սեվասատոպոլի տեսքը» վերնագրվածի և «Եղեգնոյ անտառը» կոչվածի։ Ինչ որ կը վերաբերի ուրիշ տեսակ նկարների, որոնց մէջ արժանի են ուշադրութեան նկարները Գ. Եսիպովի. յետոյ Պետերբուրգի. Տրուսովու և այլն նկարները։ Որոնց մէջ նշանաւոր են «Ջուրի տեղ» (СЕРПИНЯ) գ. Պետերբուրգի և այլն։ Պատկերներից ամենից լաւ նկարած է տեղս հանդիսատեսի բժշկական ֆակուլտետի պրոֆեսոր վ. Գ. Կրիլովի պատկերը։ Նա այնպէս լաւ նկարած է, որ տեսնողը, որոնք նրան ճանաչում են, կանգնում են ապշած զարմանքի նմանութեան վրա։ Նոյնպէս հրեայի բանտարկած Գուշկինի պատկերը։ Բացի պրոֆեսոր հետաքրքիր են տիկին Բարիսովի ճենապակիների (ֆարֆորի) վրա նկարած պատկերները։ Հանգէսը կը մնայ բաց մինչև 5 ապրիլի։ Մուտքի գինը նշանակած է մարտի 23-ից մինչև 25 մարտի 50 կոպ., Մարտի 26-ից մինչև 31-ը — 20 կոպ և ապրիլի 1-ից մինչև 5-ը — 10 կոպ. Ժողովածուները նշանակած է յոգուտ Գործակցութեան ուսումնարանի (УЧИЛИЩЕ САДОВОДСТВА)։

Ամսոյս 11-ին Տոյց գեղի ջուրը շատանալով կամրջի խարիսիի Ազգաւան երկաթուղու 439 վերստի վրա գնացքը կասեցրեց 10 ժամեն չափ. ջուրը տարածվել է մոտ 3 վերստ, այնպէս որ երկաթուղու Բարիսենկովո և Սատարինովո կայարանների մէջ հաղորդակցութիւնը դադարել է. Երկաթուղիների գնացքները գալիս են կայարանից մինչև Գանդրիլովո կայարանը, իսկ Բուտուլից մինչև Ալեքսանդրով. Երկաթուղու վարչութիւնը ուշադրութեամբ վերականգնեցնել յարգելութիւնը գործնական անգործութեամբ առժամանակ. Շատապարտադրողները այս մեծագոյն վերանգիրվում էին կայարանների մոտերքը գալուցեան վարչութեան հաշվով. իսկ խարիսիի բնակիչներից վառելիքի մէջ հարկաւորութիւն ունեցողները իրաւունք ստացան գնելու երկաթուղու վառելիքի պահեստից՝ գաղտուցեան յայտնած գնելով։

ԱՔ. Մելքումեանց

ՆԱՄԱԿ ԵՒԱԼՏԻԱՑԻՑ

Մարտի 21-ին

Մեր Ախալցխայի Կարապետեան և Եղիսաբէթեան ուսումնարանները Ներկայումս շատ անհանգստանալի դրութեան մէջ են գտնվում, և փոխանակ առաջադիմութեան քայլեր անելու, յետադիմական են անում։ Ինչու. որովհետև դիրեկտիսան այստեղ շատ նոր գեր է խաղում, ինչպէս ասացին՝ ասած է՝ որ «մուկն իր գրբեքն կը հատի։ Ալեքսէ էլ այսուհետև մեր պարտն անուշ Պատուելեանը, թանկ թոյլ և գանգաղ անելն լինելով ուսումնարանների ետ վարակում է այդ սխալով թուլութեան մէջ։ Նա թէև գիտնականայում է ուզել և հատ ու կտոր բան է սովորել. բայց մանկավարժութեան վերաբերմամբ, կարելի է ասել, որ ոչ թէ հասել է ասելել, այլ թէ հասան անգամ չել ասել, որի տպաստյոյց կարող է լինել իր գործունէութեան արդիւնքը։ Նա տարվոյ ամեն մի ժամանակում աշակերտներ է ընդունում ուսումնարաններում, առանց ուսուցչոյ գիտութեան և համաձայնութեան, ինչպէս հասատատ ուղիներից լսեցին. որ մեր որոշ կարգադրութեան դադարում ընդունվել են աշակերտներ։ Նա տարվոյ մեջ մեռաւ, կարելի է ասել, որ բացակայ է գտնվում ուսումնարաններից թէ հիւանդութեան և թէ անյարգելի պատճառներով և եթէ գալիս է ուսումնարան, իր գասերի մեջ մեռաւ չէ պարապում, կամ ցուցանելն է թերութեամբ և կամ թէ եկա ժամ պարապում բայց միայն պարապումներին, ապարդեան պարապմունք, և կամ թէ բոլորովին չէ պարապում և ցուցանի մէջ գրում թէ ուսումնարանների պաշտոնական գրքի տարիով չը կարդացոյ պարապել։ Ինչ է այդ տարիքը. ոչ այլ բնչ. եթէ ոչ իր երկոյր գասարդեսութիւնը այլ է այլ անձանց հետ, և կամ թէ քաղաքային գրադարանում գտա ունենալը։ Նա մեր գրադարանում 18 գասի համար 1200 բուրլ ասանալը տարեկան հատարելով քաղաքային գրադարանում ես գասեր է ընդունել ֆրանսերեն լեզուից. թոգած իր ջրի տակ գանված Լուսաւորչոյ անուանի ծիսական գրքերը, որի անգամ անգամ չը գիտէ թէ գրքերը ուր է գրանվում, ինչպէս հնանալ անցքը ապացուցեց, որին մենք հետևյալ ակնարանս ենք։

Մարտի 5-ին Կարապետեան, Եղիսաբէթեան և Նոր-Արշակյան ուսումնարաններում Նորին Վեհափառութեան հանդիսաւոր վեհափառ Ալեքսանդր II կայսեր հոգեհանգիստ կատարելոյց յետոյ. ուսուցչոյ խումբը, առաջնորդութեամբ մեր պատուելի պարտ տեսչի, գլուխ գլուխ լեզուաբերոյ ծիսական գրքոյն այնտեղ ես հոգեհանգիստ կատարելու։ Բայց թէ ես կարծում, ընթերցող, նա ուր հասարակ երանց. փափանակ Լուսաւորչոյ ծիսական գրքոյը տանելու. քաղ ասանց ուսուցչոյ գլուխ հրէից տիսոգրան. խորհելով նրա փառաւոր լինելութիւնից։ Ուրեմն կեցցէ մեր մանկավարժ տեսուչը, որ իրեն յանձնված գրքոյի հանապարհը անգամ չը գիտէ. հիմա գու պրանից հրեանոյիր. ընթերցող, թէ թիչ գրութեան մէջ պէտք է լինեն Ախալցխայի չէշանոյ գլուխների գրքոյները, որոնք գտնվում են նրա հանդիսաւոր նեղոյ. իրեն թեմանան վերատեսչի օգնականի։

Բայց մենք նրան խորհուրդ կը տայինք, որ թոգնի լինելու քաղաքային գրադարանի գասերը և ուշադրեալ վերանանգնեցնելու յարգելութիւնը գանեան տեղափոխութեամբ առժամանակ. Շատապարտադրողները այս մեծագոյն վերանգիրվում էին կայարանների մոտերքը գալուցեան հաշվով. իսկ խարիսիի բնակիչներից վառելիքի մէջ հարկաւորութիւն ունեցողները իրաւունք ստացան գնելու երկաթուղու վառելիքի պահեստից՝ գաղտուցեան յայտնած գնելով։

ԱՔ. Մելքումեանց

ՆԱՄԱԿ ԵՒԱԼՏԻԱՑԻՑ

Մարտի 21-ին

Մեր Ախալցխայի Կարապետեան և Եղիսաբէթեան ուսումնարանները Ներկայումս շատ անհանգստանալի դրութեան մէջ են գտնվում, և փոխանակ առաջադիմութեան քայլեր անելու, յետադիմական են անում։ Ինչու. որովհետև դիրեկտիսան այստեղ շատ նոր գեր է խաղում, ինչպէս ասացին՝ ասած է՝ որ «մուկն իր գրբեքն կը հատի։ Ալեքսէ էլ այսուհետև մեր պարտն անուշ Պատուելեանը, թանկ թոյլ և գանգաղ անելն լինելով ուսումնարանների ետ վարակում է այդ սխալով թուլութեան մէջ։ Նա թէև գիտնականայում է ուզել և հատ ու կտոր բան է սովորել. բայց մանկավարժութեան վերաբերմամբ, կարելի է ասել, որ ոչ թէ հասել է ասելել, այլ թէ հասան անգամ չել ասել, որի տպաստյոյց կարող է լինել իր գործունէութեան արդիւնքը։ Նա տարվոյ ամեն մի ժամանակում աշակերտներ է ընդունում ուսումնարաններում, առանց ուսուցչոյ գիտութեան և համաձայնութեան, ինչպէս հասատատ ուղիներից լսեցին. որ մեր որոշ կարգադրութեան դադարում ընդունվել են աշակերտներ։ Նա տարվոյ մեջ մեռաւ, կարելի է ասել, որ բացակայ է գտնվում ուսումնարաններից թէ հիւանդութեան և թէ անյարգելի պատճառներով և եթէ գալիս է ուսումնարան, իր գասերի մեջ մեռաւ չէ պարապում, կամ ցուցանելն է թերութեամբ և կամ թէ եկա ժամ պարապում բայց միայն պարապումներին, ապարդեան պարապմունք, և կամ թէ բոլորովին չէ պարապում և ցուցանի մէջ գրում թէ ուսումնարանների պաշտոնական գրքի տարիով չը կարդացոյ պարապել։ Ինչ է այդ տարիքը. ոչ այլ բնչ. եթէ ոչ իր երկոյր գասարդեսութիւնը այլ է այլ անձանց հետ, և կամ թէ քաղաքային գրադարանում գտա ունենալը։ Նա մեր գրադարանում 18 գասի համար 1200 բուրլ ասանալը տարեկան հատարելով քաղաքային գրադարանում ես գասեր է ընդունել ֆրանսերեն լեզուից. թոգած իր ջրի տակ գանված Լուսաւորչոյ անուանի ծիսական գրքոյը, որի անգամ անգամ չը գիտէ թէ գրքոյը ուր է գրանվում, ինչպէս հնանալ անցքը ապացուցեց, որին մենք հետևյալ ակնարանս ենք։

Մարտի 5-ին Կարապետեան, Եղիսաբէթեան և Նոր-Արշակյան ուսումնարաններում Նորին Վեհափառութեան հանդիսաւոր վեհափառ Ալեքսանդր II կայսեր հոգեհանգիստ կատարելոյց յետոյ. ուսուցչոյ խումբը, առաջնորդութեամբ մեր պատուելի պարտ տեսչի, գլուխ գլուխ լեզուաբերոյ ծիսական գրքոյն այնտեղ ես հոգեհանգիստ կատարելու։ Բայց թէ ես կարծում, ընթերցող, նա ուր հասարակ երանց. փափանակ Լուսաւորչոյ ծիսական գրքոյը տանելու. քաղ ասանց ուսուցչոյ գլուխ հրէից տիսոգրան. խորհելով նրա փառաւոր լինելութիւնից։ Ուրեմն կեցցէ մեր մանկավարժ տեսուչը, որ իրեն յանձնված գրքոյի հանապարհը անգամ չը գիտէ. հիմա գու պրանից հրեանոյիր. ընթերցող, թէ թիչ գրութեան մէջ պէտք է լինեն Ախալցխայի չէշանոյ գլուխների գրքոյները, որոնք գտնվում են նրա հանդիսաւոր նեղոյ. իրեն թեմանան վերատեսչի օգնականի։

Բայց մենք նրան խորհուրդ կը տայինք, որ թոգնի լինելու քաղաքային գրադարանի գասերը և մեր գրադարանի կարգադրութեան հոգս և խնամք տանել, որ աշակերտաց գլուխները քիչ ջարդվեր և արիւնը լեռ պէտ չը կանգներ աշակերտաց ջուր խմելու տեղում վերանգիրների վրա ես ուշադրութիւն դարձնել, որ նրանք իրաւունք պարտականութիւնները նշանակեն կատարեն և ոչ թէ գասատուներին ենեն վարժապետաց հետ միասին աշակերտներից հետաս։ Բաց յայտանել, մենք պարտն անույշն խորհուրդ կը տայինք դարձնել, որ ուսուցիչաց տարարաց ոչ մի ժամանակում ուսուցչաց գասերի մէջ փոփոխութիւն չանել, որովհետև այդ ես շատ մեծ սխալ է լինում աշակերտաց յետադիմութեան, որովհետև նրանք արդէն բաւականին ընտելանալով մի ուսուցչի գասատուութեան եղանակին, սովին, վարմունքին և այլն, յանկարծ նրա տեղ մի նորն է նշանակում, որը հանապատիկ է ներքայացնում իր նախորդին ամեն բանով և վերջապէս այդ տեսակ փոփոխութիւնը հանապատ է նոյնպէս ուսումնարանների վերաբերեալ հաստատված կանոնադրութեանց ինչպէս նոր գրանցանք. մի ուսուցչի գասերը յանձնել է մի ցիներորդական կարգանոի, որը ուսուցչութեամբ երբէք չէ պարապած եղել, այլ միայն գիտնական բան հասարակաց։ կամանդով է վարժված մի քանի տասնեակ տարիներ։ Կարելի է որ նա լաւ տեղեակ լինի ուսուցչ լեզուին, սակայն իրան գասատուու նա տեղեակ է, ինչպէս մի տեղեակ փորձը տարեկան յայտնի ցոյց տուեց, որ բոլոր աշակերտները և աշակերտները զարմանք են նրա գասատուութիւնից և կարծես ու բիրտ վարմունքից որպէս գիտնականի հետ։ Լսել ենք նաև, որ այդ գժգոհութեան գանգատը արդէն հասել է մեր պարտն անույշի ականջին, բայց նա թերը գանգատ և թերի լինելով պատասխանել է աշակերտաց... տարվոյ այսպէս ժամանակաշրջանում որոնցից ձեզ համար լաւ ուսուցիչ գտնեմ, և նա այժմ նրան ոչնչով չեմ կարողանում, իսկ եթէ քիչ գասը կամենամ էր, ինչներից տասցէք։ Որին և աշակերտները պատասխանել են հետևեալը. «Շատ բարի. մենք ինքներս գիտենք՝ թէ ինչ կերպով վարվենք այն գիներարանի հետ...»

Հարկաւ պէտք է ասել, որ ինչպէս կարող է վարել իր պաշտօնը չիշեալ գիներարանը մեր հայ գպրոցներում, քանի որ ինքը իր մեջը անգամ հայերէն պարզ չէ կարդանում արտայայտել. այն ինչ, մեր կարծիքով. մեր Ախալցխայի գպրոցները կարգադրութիւն ունեն այնպիսիներին, որոնք բացի ուսուցիչներից գիտնականներ և լաւ հայերէն, որ կարգանան ամեն մի բան թարգմանել և բացատրել մայրենի լեզուով։ Բայց պէտք է խոստովանել, որ նրան հրաւիրել են ոչ թէ ուսուցչական պաշտոն վարելու համար, այլ թէ արդանակ լինելու։ Հին քաղաքացիին, որպէս զի տեղւոյս գասերը, նոր քաղաքացիի և մի քանի տեղացի ազանների արարմունքները, հին քաղաքացուները հոգարգելով չիշեալ գիներարանի կողմանին, որ նա դէմ ուսուցչաց լրագրներում, որով կարդանայ խոստանալ թէ նոր քաղաքացիին և թէ տեղւոյս ազանների, որովհետև տեղս ազանները հին քաղաքացիին գրելով նոր մարդուց՝ փոխանակ երկու հազար բուրլու, այժմ չորս հարիւր բուրլով են ծառայեցնում. Ինչպէս լսում ենք, որ նա գանգատ մի ցոյց ունի ձեռք է բերել և բացատրիչութեան պաշտօնը, որի համար նա ստանում է 400 բուրլի։ Ուստի այս հանգամանքից տարվում՝ մեր հոգարարու հին քաղաքացուները համարել է մեր պարտն անույշին և պատուելի թեմական տեսչին, որ վերադրելով գիներարանի կողմանին հարիւրներ փոխելու ուսուցչական պաշտօնը։ Բայց այստեղ մենք գարմանում ենք մեր պարտն թեմական տեսչի վարմունքի վրա. թէ ինչպէս կարողացու մի անձի գրութեամբ համարել և տարաժամ մի ոգոյցում հրամանագրել, որ գասերը յանձնեն չիշեալ գիներարանի կողմանին. մինչ նա այս բանը մանկավարժական կնոջից չը պէտք է